

Отже, спільна діяльність, якою є спілкування, неможлива, якщо один із учасників проявляє пасивність. Цей процес взаємний, тому вихователів не варто чекати, доки активність дитини спонтанно проявиться у ході спілкування, а потрібно заохочувати її, змінювати своє ставлення до малоактивних, неконтактних, насичуючи його ласкою, теплом. Мета такої зміни – зробити об'єктом уваги замкнутої дитини чуйність, приязнь до неї дорослого.

Доброзичливість, увага вихователя долають скутість, некоммунікабельність дитини. Переборюючи сором'язливість, дитина починає проявляти інтерес до дорослого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галигузова Л. Н., Смирнова Е. О. Ступени общения от года до семи лет. – М.: Просвещение, 1992. – 143 с.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Науково-методичний посібник / Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Дошкільне виховання, 2003. – 243 с.
3. Кононко О. Л. Життєва компетентність – стратегія дошкільного виховання // Дошкільне виховання. – 1999. – № 5.
4. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка / Под. ред. А. Г. Рузской. – Москва-Воронеж, 1997. – 384 с.

Юрій СТЕЖКО

КУЛЬТУРОВІДПОВІДНІСТЬ РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ

Визначається кореляція релігійного виховного навчання із соціокультурними чинниками сучасного інформаційного суспільства. Розглядається проблема впровадження такого навчання у вітчизняній шкільній освіті.

Участь України у Болонському процесі зобов'язує освітян не лише до досягнення вищих стандартів освіти, а й піднесення моральності, виховання високої духовності шкільної та студентської молоді. Суспільство перебуває нині в стані соціально-політичної модернізації. Втім, ще не подолавши рудименти тотальної ідеологізації усіх сфер буття людини, воно вже зіткнулося із викликами демократії, вадами неконтрольованої інформатизації, втратою орієнтирів духовного становлення нації. Виникли розбіжності в оцінках моральної ситуації. Задекларована національна ідея, яка мала би стати ідеологією національного становлення, не набула свого конкретного змістовного наповнення, отже, не стала світоглядним дороговказом для молоді.

Не останню роль у духовному впливі на молодь з усіма його негативними проявами належить інформаційно-комунікаційним системам, передусім електронним засобам масової інформації. Створена ними субкультура, в якій утверджується героїка розпусти, пропагуються моделі деструктивної поведінки, виводить молодь із ще несформованими життєвими установками із-під виховного впливу батьків, педагогів. Крім того, зазначає О. Сухомлинська, «складне політичне становище, брак моральності в так званих політичних еліт, використання молоді в політичних іграх, невиробленість відповідної державної молодіжної політики, волаюча суспільна несправедливість призводять до зростання нігілізму, жорстокості, злочинності, антипатріотичних, антигромадянських виступів, до того, що учні вважають усіх учителів невдахами» [18, 37], – «Засоби масової інформації та комунікації дедалі більше впливають на суспільство й особливо молодь, пропагують насилля, зброю, силу, прищеплюють моральний релятивізм, конформізм і цинічно-гедоністичне ставлення до повсякдення. Усе це призводить до відчуження дітей і молоді від моралі..., до певного заперечення духовності й моральності як суспільно і особистісно значущих феноменів» [17, 13]. Це лише декотрі, але показові оцінки сучасного стану українського суспільства.

Тож невідворотним бачиться адаптування школи до соціокультурних умов традиційної культури, повернення до коренів своєї духовності, істинних цінностей – християнської моралі. Те, що через шкільне виховне навчання формується майбутнє покоління, є неспростовним фактом, визнаним усіма педагогами – як вітчизняними, так і західними. Отож, педагогічна спільнота має визначитися з тим, до чого ми прагнемо, які цінності маємо сповідувати і на яких засадничих принципах маємо їх впроваджувати у педагогічну практику, щоб не наражати

суспільство на постійне відставання від вимог часу. В зв'язку з цим О.Савченко пише: «Освіта, віддзеркалюючи соціально-економічні запити, стає дедалі вагомим ресурсом у змагальності гостроконкуруючих ринкових суспільств» [14, 2]. Тож в педагогічних проєктах шкільного виховання сьогодні закладається майбутній стан суспільної моралі, культуровідповідність виховного навчання, в яких є відображення стратегія входження України у світовий освітній простір. Інтегративні перспективи освіти і визначають актуальність теми нашого статейного дослідження.

На жаль, сьогодні вітчизняна школа не виявила своєї готовності поставити заслін негативному впливу реалій буття, суттєво відстає від світових тенденцій демократизації та гуманізації освіти, стрімких змін у національному інформаційному просторі. Далася взнаки млява реакція державних структур, включаючи органи освіти й науки, та педагогічної громадськості на кризу «класичної ідеї і моделі освіти, яка спричинила розрив між умовами життя суспільства, що різко змінилися, і освітньою системою, її цілями, змістом, технологіями навчання» [7, 2], що наражає нас на загрозу втратити близьку перспективу побудови громадянського суспільства.

Один із шляхів виходу з кризи вбачається в докорінній зміні філософії шкільної освіти, приведенні виховного навчання у відповідність реаліям сучасної інформаційної культури, суспільному замовленню на особистість нового типу.

Проблема виховного навчання має велику історію дослідження філософами, психологами та педагогами. Вона невичерпна і кожного разу постає з усією гостротою, коли виникають нові реалії буття й уявлення про цінності, мораль втрачають свою культуровідповідність. Значний внесок у теоретико-методологічне та психолого-педагогічне забезпечення технологій інтенсифікації шкільного навчально-виховного процесу зробили українські вчені В. Андрущенко, Р. Арцишевський, І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук, В. Кремень, В. Кузь, О. Савченко, О. Скрипченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко. Концептуальні засади релігійного виховання відображені в дослідженнях філософів, педагогів Г. Ващенко, О. Вишневського. Я. Коменського, М. Пирогова. В. Солов'йова, О. Сухомлинської, П. Юркевича та ін.

Грунтовні праці з аналізу інформаційної культури, концептів постмодернізму, котрі дотично стосуються теми нашого дослідження, належать О. Бродецькому, О. Вознюку, С. Гончаренку, І. Добронравовій, В. Кизимі, В. Кременю, В. Кушніру, Г. Лактіоновій, М. Левківському, М. Марчуку, П. М'ясоїду, В. Ратнікову, В. Рижку, П. Сауху, та іншим українським вченим. Проте говорити про вичерпаність теми моральності молоді, остаточне вирішення проблеми формування особистості на принципово нових засадах виховного навчання за теперішніх умов трансформаційних процесів не доводиться.

Наша стаття є полемічною з огляду на доцільність впровадження курсів релігійно-філософського змісту у шкільний навчально-виховний процес. Тому **за мету дослідження**, яке ми проводимо в порівняльному контексті, маємо теоретико-методологічне обґрунтування ролі морально-християнських цінностей щодо духовного становлення особистості учня за теперішніх соціокультурних умов.

Загалом можна констатувати, що пошук нових методологічних установок немарксистських концепцій виховного навчання, які би відповідали ментальності українців, виховним традиціям та соціокультурним умовам в Україні, поки що не увінчався успіхом, а некритичне запозичення західних технологій не виправдало себе. Тож вихід є у зверненні до історично випробуваного релігійного виховання.

Відправною точкою парадигмальних трансформацій виховного навчання має стати усвідомлення того, що освіта усе ще «перебуває у міцних обіймах логоцентризму індустріального суспільства» [15, 6]. Тож сьогодні все гучніше лунають голоси спротиву привілейованості логічної раціональності пізнання та нехтування його ірраціональними формами. На користь відмови від панування раціоналізму у виховному навчанні свідчить той достеменний факт, що просте накопичення знань, володіння істиною не роблять особистість толерантною, вільною. Запобігти незворотності процесу руйнації духовності нації можна через зречення панівної ролі наукового раціоналізму в концептах модернізму на користь інших форм пізнання, надання раціональності нового виміру, утвердження самоцінності індивідуальності, екзистенційності буття та особистісної свободи. Погодьмося, що моральність більше корелюється із позалогічними формами пізнання, ніж раціоналізмом, позаяк спирається на

людиновимірність віри, розуміння, котре дають філософська, релігійна просвіта та гуманітарні дисципліни – провідниці морального піднесення суспільства. На сучасному етапі соціального та політичного розширення суспільства релігійна освіта та виховання, можливо, є єдиним чинником, котрі мають перспективу стати основою формування моральних цінностей молоді та консолідуючим націю чинником. Але задля цього «людину потрібно розкріпачити до справжньої екзистенційної свободи, де вона самостійна у виборі й відповідальна за свій вибір, зняти пута з її мислення, емансипувати власне людське, зростити сповненої гідності надлюдину як *автора* власного буття», – коментує П. М'ясоїд погляди постмодерністів [10, 24].

Щодо проектування нової парадигми шкільної освіти нам імпонує теоретико-методологічна позиція Р. Арцишевського, котрий вважає, що варто зосередити зусилля на запровадженні інтегрованих курсів, які розробляються на основі різних картин світу. Серед них найвища форма узагальнення й систематизації пізнавального досвіду – універсальна картина світу, що входить до складу світогляду і є його пізнавальною основою [1, 9]. Історія національної педагогіки підтверджує, що потужним засобом протидії субкультурі є філософська та релігійна просвіта. В новій постмодерній парадигмі виховного навчання мають віднайти гідне місце інтегруючі дисципліни релігійно-філософського змісту, зокрема: «Людина і світ», «Християнська етика», «Основи релігійної культури», «Філософія», «Християнська етика в українській культурі». Потреба в долученні до трансцендентного, до Бога закладена в родовій сутності людини. Лише релігійно-філософські знання можуть претендувати на універсальне бачення сенсу життя, визначати такі чесноти, як любов, добродійність, співчуття тощо, всього того, що формує суспільну мораль, громадянськість особистості.

Зазначимо, що філософські та релігійні настанови не суперечать одна одній, як це мислиться декотрими педагогами, а навпаки, взаємодоповнюють одна одну, визначають взаємопроникнення різних форм осягнення дійсності. Релігійно-філософські знання узгоджують істини розуму та істини одкровення. Розум як рефлексія не суперечить релігії, навіть передбачається нею в тому сенсі, що без теологічної рефлексії людина не може вважатися релігійно освіченою. Розум дає знання про світ, розуміння означає оволодіння цим світом. «У глибині знання та віра – одне, знання є віра, віра є знання. Світ знання і віри умовно дані як різні порядки, але вони можуть бути зведеними воедино» [2, 60], – писав М. Бердяєв. Наукова раціональність виводить Бога зі сфери трансцендентного, надає релігії суб'єктивного, егоїстичного значення.

В ситуації життєвої розгубленості молоді чи не єдиним дороговказом постає релігійна просвіта. В релігії, як і в філософії, відрефлексований увесь досвід поколінь, уся виплекана ними духовність. І жодні спроби перекласти відповідальність за власний вибір індивідуального способу буття на суспільну необхідність не мають виправдання. Християнська мораль робить людину самодостатньою, вільною, дає їй бачення суспільної необхідності як особистіснозначимого внутрішнього регулятиву, як потреби. Людина набуває екзистенційної свободи. Свобода тягне за собою і відповідальність за свої вчинки та ставлення до інших людей.

Знавець філософії релігії С. Франк не лише проголосив релігійність сутнісною рисою людини, а й дав розгорнуте бачення сенсу життя в служінні Богові. Ідея любові до Бога та ближнього свого надає людині істинного сенсу життя, а не підміняє його тимчасовою метою атеїстичного виховання чи визнання абсурдності, безглуздості життя. В цьому контексті навчальними є міркування митрополита А. Введенського, який стверджував, що саме ознака релігійності відрізняє людину від тварини. «Релігійного почуття у тварин немає», – говорив він [8, 305]. Релігійність визнається вродженою рисою людини «настільки сильною, що навіть, якщо її позбавляють права вірити в Бога і виявляти це або якщо вона сама зрікається Його, то згодом вимушена створювати собі псевдобога і все ж вірити...» [6, 39]. Тож, можливо, релігійне виховання і настановить особистість на людяність, нівелюючи вплив тих чинників, які не відповідають християнській та загальнолюдській моралі?

Може виникнути питання: – «Чому саме християнство має постати перепорою поширення бездуховності, псевдоморалі, а, отже, й засобом шкільного виховання?». Відповідь на можна спробувати віднайти в твердженні Г. Вашенка: «Традиційним ідеалом треба визнати той, що витримав іспит історії, найбільш відповідає психології народу та його призначенню, увійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості...» [3, 104]. Відомо, що цим ідеалом він визнавав ідеал християнства, який гармонійно поєднує національне та загальнолюдське у світогляді.

Історія не дала нам кращого зразка моралі, аніж християнська мораль. Дотепер не віднайдено іншого засобу виховання молоді, який би перевершив гуманізм християнства. Тож одне із завдань шкільного виховного навчання полягає в тому, щоб дати молоді взірць моральної досконалості, яким є Бог. Запровадження в школах України курсів релігійно-філософського змісту стане лише реалізацією суспільних сподівань, продовженням національної традиції.

Якщо виходити з положення, що суспільство немислиме без ідеї солідарності між людьми як вищого морального принципу співіснування (Е. Дюркгейм), то цією ідеєю, поза сумнівами, має стати ідея Г.Вашенка, який підніс розуміння духовної природи людини до вершин «Служіння Богові та Україні». Це особливо значимо для суспільства перехідного періоду. Г.Вашенко зазначав, що християнство гармонізує стосунки особи і суспільства, вважає консолідує його на засадах любові, яка у християнстві має не лише споглядальний, а й діяльнісний характер, позаяк, на його думку, становить підґрунтя громадянського суспільства. «Християнство не заперечує ні особи, ні суспільства і не протиставляє їх один одному. Суспільство й особа в ньому органічно поєднуються і взаємно доповнюють себе», а тому «християнська любов мусить бути покладена і в основу суспільного життя», – стверджує Г. Вашенко [4, 250].

Наша позиція не була б неупередженою, якби ми не згадали про те, що значна частина суспільства і молоді дотримується нехристиянських поглядів на дійсність. Значною мірою це зумовлено атеїстичним минулим радянської доби. Суспільній свідомості загалом властива певна інерційність. Тож сьогодні світоглядна атеїстичність, як і індиферентність щодо релігії видається радше спробою уникнути особистісного морального вибору, відповідальності за вчинки, аніж виявом культуровідповідності.

Історичний досвід вітчизняної педагогіки підтверджує твердження, що «шкільне навчання і виховання мають бути глибоко пройняті духом християнства» [5, 295]. Це виправдовується схильністю людини через самопізнання, екзистенційність осяяння душі осягнути вищі, надприродні форми буття.

Опоненти можуть правомірно нам закинути нехтування раціональністю як способом оволодіння дійсністю – істотною рисою людини. Так, зречення раціональності в виховному навчанні є неприпустимим, оскільки суперечить людській природі. Однак заперечується не раціональність як така, а раціональність в концептах модернізму, яка, «центруючи увагу на об'єкті, прагне ... елімінувати все, що відноситься до суб'єкта, засобів та операцій його діяльності, при цьому не осмислюються цілі і цінності науки, включаючи світоглядні установки і ціннісні орієнтації» [21, 83]. Щоб унебезпечити освіту від нехтування екзистенційністю суб'єкта, обґрунтовано сьогодні відшукуються нові модальності раціональності, які, на відміну від класичної, елімінують жорсткі вимоги формальної логіки в творчу активність суб'єкта, плюралізм думок, інтерсуб'єктивність істини, у «сформований на основі інформаційної культури ірраціоналізм» (В. Кремень), які утримують в собі гуманістичний зміст, культуровідповідність ситуації постмодернізму.

Доба постмодерну – це етап, який знаменує перехід до більш високого рівня культури. У вирішенні суперечностей раціональності та ірраціональності відшукуються нові модальності раціональності: «некласичний раціоналізм» (М. Мамардашвілі), «сізігічна раціональність» (В. Кізіма), «проектна раціональність» (В. Розін) тощо, котрі формуються на основі інформаційної культури і характеризуються різним ступенем рефлексії як щодо пізнавальної діяльності, так і соціокультурних чинників. Загалом ірраціоналізм не заперечує інтелектуальної активності. Як зазначає М. Марчук, його «небезпідставно можна вважати сучасною формою інтелектуалізму, або новітнім, некласичним раціоналізмом» [9, 149]. Таке трактування цінності ірраціоналізму послаблює позицію опонентів релігійного виховного навчання.

Отже, щоб не наражати нинішнє суспільство на занепад, виховне навчання має розвиватися на випередження, вбачаючи в дійсному можливе, задля того, щоб унебезпечити молодь від негативного впливу негативної інформації, спрямовуючи природній потяг людини до знань в конструктивне русло релігійного виховного навчання.

З урахуванням цього, особливої актуальності набуває стратегічне завдання вдосконалення шкільної педагогіки, яке можна сформулювати словами М. Ярмаченка: «Перепідготовка вчительських кадрів – найважливіша програма для будь-якої держави світу» [20, 236]. Втім, розраховувати на швидкий результат щодо впровадження релігійного

виховного навчання не доводиться, бо потрібен час, щоб надолужити втрачене і християнська мораль утвердилася в умах шкільної молоді як прогресивна перспектива суспільства. Як і не варто губитися в здогадах про перспективи освіти в разі підміни дієвості виховання риторикою про піднесення моралі.

Ми усвідомлюємо, що за умов конституційно закріпленого відокремлення церкви від держави в Україні, теперішнього стану вітчизняною шкільної освіти та гострих соціально-політичних проблем наша позиція щодо впровадження релігійного виховного навчання є достатньо вразливою для критики. Однак вважаємо, що за належної реорганізації школи та вирішення інших завдань це не є нездійсненним. Послідовно рухаючись, крок за кроком, починаючи із факультативності курсів релігійно-філософського змісту, проблема може вирішуватися. Запропоновані нами новації щодо релігійно-філософського спрямування шкільного виховного навчання виплекані науковою думкою вітчизняної педагогіки, є узагальненням та переосмисленням попереднього досвіду виховання відповідно до теперішніх соціальних і культурних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арцишевський Р. Світоглядна освіта в умовах переходу до інформаційного суспільства // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 6–11.
2. Бердяев Н. Философия свободы – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 333 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
4. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – К.: Школяр. – 1999. – 385 с.
5. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті. – К.: Школяр. – 2003. – 335 с.
6. Вишневецький О. Дитиноцентризм і системно-ціннісний підхід до змісту виховання // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 37–40.
7. Гончаренко С. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 2–6.
8. Диспут А.В.Луначарского с митрополитом А.И.Введенским 21 сентября 1925 года. Ответное слово А. И. Введенского // На переломе. Философия и мировоззрение. – М.: Политиздат. – 1990. – 528 с.
9. Марчук М. Ціннісні потенції знання. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с.
10. М'ясоїд П. Постмодернізм у психології і психологічне пояснення розвитку // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1. – С. 24–33.
11. Ницше Ф. Сочинения: В 2-х т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – 831 с.
12. Ницше Ф. Сочинения: В 2-х т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 2. – 829 с.
13. Рубинштейн С. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973. – 424 с.
14. Савченко О. Розвивальний потенціал змісту освіти у 12-річній школі // Шлях освіти. – 2008. – № 2. – С. 2–7.
15. Саух П. Експлікативні зміни освітньої парадигми у контексті трансформацій науки // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 2–7.
16. Соловьев В. Оправдание добра. Нравственная философия // Соч.: В 2-х т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – 892 с.
17. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13–18.
18. Сухомлинська О. Педагогічний ідеал крізь призму теорій моралі // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 1. – С. 31–39.
19. Шварцман К. Философия и воспитание. – М.: Политиздат, 1989. – 208 с.
20. Ярмаченко М. Стимулювання інтелектуального розвитку – важлива теоретична проблема й практичне завдання // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 234–245.
21. Sententiae: наукові праці Спілки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). Вінниця: Універсум, 2004. – № 1. – 390 с.

Сергій ГУМЕНЮК

ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

В статті описується експериментальна програма виховання гуманних якостей учнів у процесі занять фізичними вправами. Вона містить мету, завдання, принципи побудови, психолого-педагогічні механізми розвитку цілісно-мотиваційної сфери учнів. Відповідні засоби, методи й методичні прийоми та форми, а також педагогічні умови реалізації експериментальної програми. Та подаються результати формуального експерименту щодо рівня розвитку гуманних якостей.